
Pregledni naučni rad

Primljen: 14. 11. 2016.

Prihvaćen: 17. 1. 2017. (str. 101-110)

UDK 338.48-6:7/8

RUDARSKI TURIZAM U FUNKCIJI NOVOG KONCEPTA KULTURNIH PROMENA*

dr Mladen Maksimović¹, dr Snežana Urošević²

REZIME

U radu se govori o napuštenim rudničkim lokalitetima koji u poslednje vreme dobijaju na značaju kao turističke destinacije jer se danas sve više pažnje posvećuje razvoju ovog vida turizma koji čini jednu od važnih komponenata razvoja ne samo turizma, nego i integralnog i održivog razvoja regiona u celini. Revitalizacija i pretvaranje starih rudnika u kulturno-turističke centre, ekološki zdrave sredine ili industrijsko-kulturna nasleđa koja bi turisti rado obilazili, i u kojima bi boravili ima veliki značaj kako za razvoj turističkih destinacija, tako i za razvoj lokalnih zajednica. Cilj ovog rada je da ukaže na mogućnost razvoja rudarskog turizma na Staroj planini, turističkoj destinaciji koja se nalazi u istočnoj Srbiji na granici sa Bugarskom, na čijim se padinama, istočno od naselja Kalna, u pojasu bukovih šuma, nalazi se rudno polje „Janja” u kojem je krajem pedesetih godina prošlog veka, vršena eksploatacija urana iz tri rudnika.

KLJUČNE REČI

ODRŽIVI RAZVOJ, RUDNO POLJE, LOKALNI RAZVOJ, RUDARSKI TURIZAM, REVITALIZACIJA, PROMENE

* Rad predstavlja prerađenu i izmenjenu verziju originalnog rada pod naslovom „Rudarsko nasleđe u funkciji razvoja rudarskog turizma na staroj planini“, publikovanog u Zborniku radova sa 6. Međunarodnog simpozijuma o upravljanju prirodnim resursima, Fakultet za menadžment Zaječar, 2016, str. 328-333.

¹ Istraživač saradnik, Fakultet za menadžment Zaječar, mladjan21@yahoo.com

² Vanredni profesor, Tehnički fakultet Bor, Univerzitet u Beogradu, surosevic@tf.bor.ac.rs

1. UVOD

Mnoge bivše rudarske oblasti izgubile su svoju industrijsku funkciju i sada se okreću turizmu u cilju regionalne revitalizacije i ekonomskog razvoja zajednice, (Conlin & Jolliffe, 2010). Nema sumnje da napuštena rudarska mesta mogu postati značajni objekti turizma i rekreacije, pri čemu pored ostalog imaju i naučni i obrazovni značaj. Uključivanjem ovih objekata u program turizma mora se naći kompromis između interesa turista, rudara i programa zaštite životne sredine, što u nekim slučajevima neće biti lako (Schejbal, 2011).

Rudarski turizam posmatran kao potencijal za razvoj novog oblika turizma, može biti usklađen sa već razvijenim konvencionalnim, odnosno, komercijalnim turizmom. Rudarski turizam je takva forma turizma koja uključuje svaku vrstu turističke aktivnosti na području napuštenih ili aktivnih rudnika. Veći broj napuštenih rudničkih lokaliteta koji su zarasli u korov imaju svoje posebne vrednosti, ali im je zajedničko da sigurno propadaju. Umesto toga, mogu biti pretvoreni u ekološki zdrave sredine, ili organizovani kao industrijsko kulturna nasleđa, koje bi domaći i strani turisti često obilazili i boravili u njima. Razvoj rudarskog turizma može biti efikasno sredstvo za ublažavanje uticaja ekonomske krize u rudarstvu jer je fokusiran na primenjena rudarska istraživanja, kao i na funkciju muzejskih eksponata koji predstavljaju tehnologiju iz prošlosti, a koja se koristila za ekstrakciju ruda i minerala, (Weiss *et al.*, 2013; Nurić *et al.*, 2015, Ballesteros & Ramírez, 2007). Dakle, turistička tražnja sve više stremi ka izbegavanju ustaljenih turističkih destinacija, te se sve više okreće ka povratku čoveka autentičnosti, tradicionalnim vrednostima i nasleđu, u smislu raznovrsnijih doživljaja, avantura i produbljiivanja saznanja u pogledu novih turističkih proizvoda sa novim ekološkim, prirodnim i društvenim parametrima (Sanagustín *et al.*, 2011; Krivošejev, 2014). U savremenom turizmu cilj svake turističke destinacije je da stvori jedinstveni identitet, odnosno razliku u odnosu na konkurenciju što će predstavljati osnovu za rast i razvoj na konkurentskom tržištu, (Gašić, 2013). Prema Streimikiene & Bilan (2015), turizam, uopšte, možemo posmatrati i kao pripodni proces promena, jer pravilno razumevanje ovog procesa omogućava dinamiku razvoja turizma, kao i rudarskog turizma gde omogućava indentifikaciju glavnih faktora koji utiču na promene u razvoju turizma i na izbor odgovarajućih strategija koje utiču na indentifikaciju i procenu prilikom planiranja razvoja strateških pravaca razvoja rudarskog turizma. Radi pozicioniranja rudarskog turizma na turističkoj mapi regije, potrebno je sagledati ekonomski značaj razvoja konkretnih regija, kao i potencijal nasleđa tih regija. Cole (2004), opisuje postojeće društvene, ekološke i ekonomske perspektive održivosti ovog oblika turizma. Takav pristup razvoja rudarskog turizma predstavlja osnovu za razvoj kvalitetne turističke ponude kao i plasmana na turističko tržište.

2. PRIMARNI CILJEVI RAZVOJA RUDARSKOG TURIZMA

Primarni cilj razvoja rudarskog turizma, kao što navode Nurić *et al.* (2015), jeste otvaranje novih, kao i podrška postojećim privrednim subjektima, i ubrzanje razvoja preduzetništva, otvaranje novih radnih mesta, rešavanje problema viška zaposlenih, povećanje poreske osnovice, rekonstrukcija i dalje korišćenje postojećih objekata, poboljšavanje infrastrukture i stvaranje imidža zajednice kao budućeg centra za inovacije i preduzetništvo.

Rudarski turizam na Staroj planini kao turizam lokalnog karaktera, iniciran i kontrolisan od strane ljudi koji žive u toj lokalnoj sredini, nudi nove šanse i mogućnosti za ekonomski prosperitet lokalnog stanovništva, a ujedno utiče i na pozitivan stav o razvoju turizma uopšte, (Maksimović *et al.* 2015c).

S razlogom se ovom vidu turizma sve više pridaje pažnja razvoju ovog vida turizma. Razvoj rudarskog turizma uveliko može da doprinese društvenoj i ekonomskoj revitalizaciji područja kao što su zapošljavanje lokalnog stanovništva i svakako, eliminisanje društvene izolovanosti pomenutih područja. U tom smislu, niz problema kao dosadašnji preteći elementi mogu biti prevaziđeni. Na taj način, rudarski turizam postaje pokretač podizanja životnog standarda lokalnih zajednica i očuvanja prirodnih resursa, jer se kao takav bazira na načelima održivog razvoja, (Dedeić, 2015). U velikom broju zemalja Evropske unije u strategije razvoja regiona i ruralnih područja uključen je i rudarski turizam, koji stvara nova radna mesta i doprinosi društveno-ekonomskom napretku ovih područja, (Muhi, 2013). Rudarski turizam je realni adut revitalizacije mnogobrojnih manjih i većih rudarskih prostornih celina. Razvoj turizma u ovim područjima može zaustaviti odlazak mladih, kroz stvaranje elementarnih uslova za opšti, znatno viši, komfor. U takvim okolnostima mladi ljudi mogu naći ne samo ekonomske, nego i socio-kulturne motive da nastave život u toj sredini. Zbog toga se u zemljama sa razvijenom turističkom ponudom sve veća pažnja posvećuje razvoju rudarskog turizma koji danas čini jednu od važnih komponenata razvoja ne samo turizma, nego i integralnog i održivog razvoja regiona u celini, (Maksimović *et al.*, 2015a).

Turizam i rudarski sektor se nalaze u interakciji, ali se često smatra da rudarski sektor uništava životnu sredinu na kojoj se turizam zasniva, ali taj odnos ne mora nužno da bude i negativan. Rudarski sektor može da aktivno učestvuje u turizmu pružajući pristup industrijskim, rudarskim atrakcijama. Rudarski turizam može da izazove značajne strukturne promene u ekonomiji i društvu. (Char-lee *et al.*, 2014). U cilju ublažavanja tih negativnih posledica kroz načelo očuvanja prirodnih vrednosti potrebno je obezbediti poštovanje principa održivog korišćenja prirodnih vrednosti i supstitucije. Prirodne vrednosti koriste se pod uslovima i na način kojima se obezbeđuje očuvanje vrednosti geodiverziteta, biodiverziteta, zaštićenih prirodnih dobara i predela na ovom lokalitetu. Revitalizacija i pretvaranje starih rudnika u kulturno turističke i muzejske centre ima ogrmnu podršku u Evropi, gde su bivši rudarski baseni pretvoreni u nove

turističke destinacije (Ballesteros & Ramírez, 2007). Dobar primer za to je „Idrija” u Sloveniji, bivši rudnik žive prikazan na slici br. 1. a još bolji je bivši rudnik mrkog uglja u Labinu, u Istri, koji je pretvoren u kulturni centar, gde je već urađen projekt za uređenje „podzemnog grada” na 60.000 kvadratnih metara prostora u napuštenim rudničkim hodnicima i prostorima (<http://www.politika.rs/rubrike/Srbija/Bivsi-rudnici-novi-turisticki-centri.sr.html>).



Slika 1. „Idrija” u Sloveniji, bivši rudnik žive
Izvor: <http://www.muzej-idrija-cerkno.si/index.php>

Takođe dobar primer, vredan pažnje jeste i Wieliczka, najneobičniji rudnik soli koji se nalazi u Poljskoj, koji ukoliko posmatramo spolja ne izgleda ništa posebno. Rudnik je izuzetno dobro održavano mesto budući da se so ne eksploatiše već skoro 20 godina. Izuzev te činjenice, rudnik zaista deluje sasvim obično. Međutim, 200 metara ispod zemlje, to mesto krije jednu zapanjujuću tajnu. Rudnik soli postao je jedinstvena umetnička galerija, katedrala i podzemno jezero, kao što je prikazano na slici br.2.

Preko milion posetilaca godišnje dolazi da vidi ovaj neverovatan rudnik soli. Iz razloga bezbednosti manje od jednog procenta rudnika je otvoreno za posetioce, ali i to je skoro 4 kilometra dugih hodnika – više nego dovoljno da turisti provedu sat-dva u obilasku ovih čudesnih prostorija.



Slika 2. Wieliczka, rudnik soli u Poljskoj
Izvor: <https://www.google.rs/search?q=Wieliczka+salt+mine&espv>

Takođe, valja navesti i dobar primer rudnika bakra u Boru, prikazanog na slici br. 3, gde je na 11. jamskom horizontu izgrađen veliki prostor kapaciteta prijema do 60 osoba, gde turisti mogu na svakih 15 dana da se spuste na dubinu

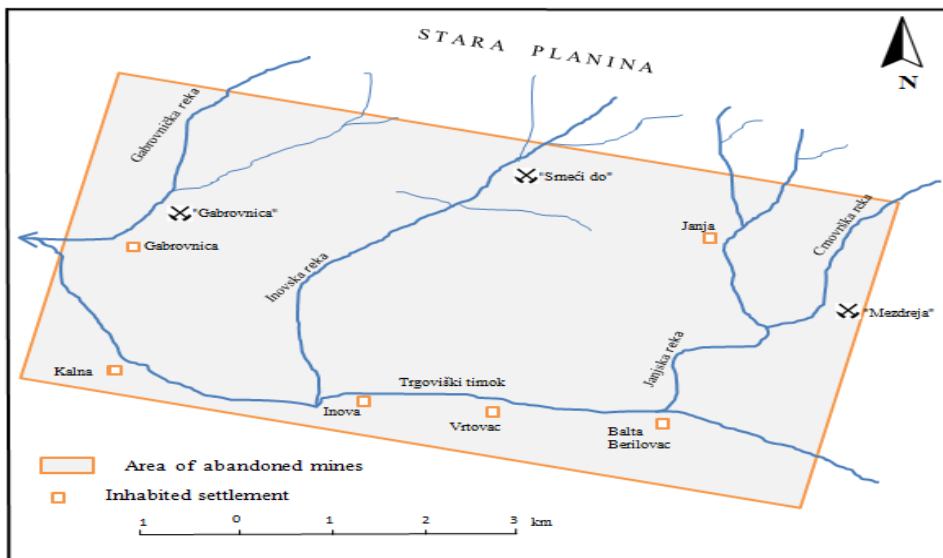
od 700 metara i da se slikaju i popričaju sa rudarima. Rudnik obuhvata i vidikovac na najstarijem površinskom koku sa koga se vidi stari površinski kop dubok oko 500 metara, a gde je u izgradnji i safari staza na starom jalovištu u dužini od 17 km i sa širinom od 10 metara.



Slika 3. Rudnik bakra Bor.
Izvor: Autor

3. STARA PLANINA KAO POTENCIJAL RAZVOJA RUDARSKOG TURIZMA

Turistička destinacija na Staroj planini koja se nalazi u istočnoj Srbiji na granici sa Bugarskom, kako navodi Nikolić et al. (2015) predstavlja atraktivno područje sa velikom perspektivom za ulazak u svetsku turističku ponudu.



Slika 4. Šema područja napuštenih rudnika na Staroj planini
Izvor: (Nikić et al., 2012).

Na padinama Stare planine, istočno od naselja Kalna, u pojasu bukovih šuma, nalazi se rudno polje „Janja”. Šematski prikaz ovog područja prikazan je na slici br. 4. U okviru ovog rudnog polja krajem pedesetih godina prošlog veka, vršena je eksploatacija urana iz tri rudnika: „Mezdreja”, „Gabrovnica” i „Srneći Do”, koji su prestali sa radom još 1966. godine. U rudnom polju, zajedno sa separacijom u Kalni, radilo je preko 800 rudara u tri smene. Rudari su mahom bili meštani iz okoline, koji su za vreme aktivne eksploatacije bili materijalno obezbeđeni, a rudno polje je nagoveštavalo preporod čitave istočne Srbije, (Maksimović *et al.*, 2015b). Svi rudnici bili su sa podzemnom eksploatacijom. U sklopu rudnika „Mezdreja” postojalo je postrojenje za preradu rude kapaciteta 60 t/dan, a kod rudnika „Gabrovnica” izgrađeno je postrojenje kapaciteta 200 t/dan. Nikić (2012) navodi da su postrojenja za preradu rude bila hidrometalurškog tipa, pa nije postojala mogućnost zagađivanja vazduha. Jalovina iz ovih rudnika odlagana je u neposrednoj blizini rudarskih jama. Krajem šezdesetih godina prošlog veka, dolazi do prekida rudarenja i sva tri rudnika su zatvorena. Tada je izvršena određena konzervacija rudnika i postrojenja za preradu. Rudno polje „Janja” zahvata površinu oko 30 km², na nadmorskoj visini koja se kreće od oko 500 do 950 m nadmorske visine i danas je obraslo šumskom vegetacijom. U široj zoni rudnog polja „Janja”, pored naselja Kalna, veća naselja seoskog tipa su Gabrovnica, Inova, Vrtovac, Janja, Balta Berilovac i Mezdreja. koja su u procesu migracija, uglavnom, ostala bez stanovnika ili sa malim brojem, pretežno starijih domaćinstava (Nikić *et al.*, 2012). Sa prestankom eksploatacije, ovaj kraj je počeo ubrzano da propada a sela odumiru. Sve se to pripisuje industrijalizaciji jer je seosko stanovništvo tada masovno odlazilo u gradove, gde se bolje zarađivalo. Međutim, želja da se sačuva život na selu i otvore nove mogućnosti za sigurnom egzistencijom mnoge je vratila u selo gde su zasnovali svoj privatni biznis. Tako su mnoga domaćinstva počela da se bave turizmom. Ovaj rudarski lokalitet ima svoje posebnosti, međutim, to su rudarski objekti koji propadaju, a mogu se pretvoriti u etno ili eko-centre, ekološki zdrave sredine koje bi evropski turisti rado obilazili i boravili u njima, dok drugi deo može da se organizuje i kao industrijsko kulturno nasleđe, te bi se ova kulturno istorijska dobra morala staviti pod zaštitu države. Stara planina je visoko kvalitetno planinsko područje Republike Srbije, pogodno za savremene aktivnosti celogodišnjeg turizma i rekreacije, kulturološke prezentacije, ekološki ekskluzivnu poljoprivredu i druge aktivnosti komplementarne turizmu i parku prirode, čiji se značajni potencijali nalaze i u predplaninskom području, odnosno opštinskim centrima gde tamošnje stanovništvo, kao i naselja predstavljaju osnovne subjekte razvoja, nosioce etno vrednosti i radnu snagu za aktivnosti komplementarne turizmu i zaštiti prirode.

4. ZAKLJUČAK

Održivi razvoj rudarskog turizma, kao jednog novog koncepta u mnogome će doprineti naporima da se umanje štetni uticaji na životnu sredinu i društveno-kulturne promene, koji će, takođe, doprineti produženju životnog veka turističke destinacije uz stvaranje jedinstvene ekonomske mogućnosti za lokalno stanovništvo. U zasićenom tržištu, razvoj i promocija novih turističkih destinacija i pravaca mora biti sprovedena u skladu sa zahtevima tržišta, u tom smislu razvoj rudarskog turizma sa svim svojim osobenostima koje nosi može predstavljati osnovu za postizanje konkurentne prednosti. Na osnovu iznetih činjenica, može se zaključiti da napuštena rudarska područja na Staroj planini pružaju mogućnost za razvoj rudarskog turizma. Uz određene investicije, i sa većom ulogom lokalne samouprave, rudarski turizam na Staroj planini može biti razvijen na sličan način kako je to učinjeno u svetu. S obzirom na to da je u rudnike urana opasno ulaziti, pruža se mogućnost restauracije rudarskih postrojenja i objekata koji bi svakako koristili razvoju i unapređenju ovog vida turizma na pomenutoj destinaciji. Kao sasvim novi vid turizma, pored ruralnog turizma koji sve više dobija na značajnu ovim krajevima, rudarski turizam je nešto sasvim novo što u poslednje vreme jako privlači pažnju ljubiteljima ovog vida turizma. Rudarski turizam na Staroj planini može biti sasvim realan adut revitalizacije i razvoja turizma u ovom području i uticati na ostanak mladih, kroz otvaranje novih radnih mesta gde mladi ljudi mogu naći ne samo ekonomske, nego i socio-kulturne motive da nastave život u toj sredini. U većini zemljama sa razvijenom turističkom ponudom sve veća pažnja posvećuje i razvoju rudarskog turizma koji danas čini jedan od važnih elementa razvoja ne samo turizma, nego i integralnog i održivog razvoja regiona u celini.

LITERATURA

- Ballesteros E. R., & Ramírez M. H. (2007): Identity and community— Reflections on the development of mining heritage tourism in Southern Spain, *Tourism management*, Vol. 28, No 3, pp. 677-687.
- Cole D. (2004): Exploring the sustainability of mining heritage tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.12 No 6, , pp. 480-494.
- Conlin M. V., Jolliffe L. (Eds.). (2010): *Mining heritage and tourism: A global synthesis*. Routledge.
- Char-lee J. M., Beckena S., & Moyleb B. D. (2014): *Framing in a contested space: Media reporting on tourism and mining in Australia*.

- Dedeić D. (2015), Uloga turizma u smanjenju siromaštva u ruralnim oblastima Republike Srbije, *TIMS Acta* 9, str. 25-36.
- Gašić M., Madžgalj J., Ivanović V., Perić G. (2015): Uticaj ruralnog turizma na lokalni ekonomski razvoj, *Ecologica*, Vol. 22, No 77, pp. 32-36.
- Krivošijev V. (2014): *Upravljanje baštinom i održivi turizam*, Beograd.
- Maksimović M., Mihajlović D., Urošević S. (2015a): Economic effects of rural tourism in eastern Serbia based on the concept of sustainable development, *QUAESTUS, multidisciplinary research journal*, No 6, pp. 41-55.
- Maksimović M., Urošević S., Mihajlović D. (2015b): The effects of the development of rural tourism on Stara Planina, *Ekonomika*, Vol. 61, No 2, pp. 83-92.
- Maksimović M., Urošević S., Damjanović Z. (2015c), Theoretical concepts of rural tourism and opportunities for development in the republic of Serbia, *EMIT - Economics Management Information Technology*, 3(3), str. 162-172.
- Muhi B. (2013), Ruralni turizam kao komponenta integralnog i održivog razvoja sela u Vojvodini, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (142), str. 129-137
- Nurić S., Nurić A., Husić M, Husić H. (2015): Using the mining railway infrastructure for the tourism potential, *QUAESTUS, multidisciplinary research journal*, No 6, pp. 109-118.
- Nurić S., Nurić A., Sakić N. (2015): Redevelopment of mining facilities of the former coal mine "LIPNICA". *QUAESTUS, multidisciplinary research journal*, No 6, pp. 284-291.
- Nikolić Dj., Spasić J., Živković Ž., Djordjević P., Mihajlović I., Kangas J. (2015): SWOT - AHP model for prioritization of strategies of the resort Stara planina, *Serbian Journal of Management*, Vol. 10, No 2, pp.1-10.
- Nikić Z., Letic Lj., Kovacevic J., Nikolic V. (2012): State of elements of the environment in the broader area of former uranium mines in the catchment of the Trgoviski Timok. *Bulletin of the Faculty of Forestry*, No 107, pp. 163-174.
- Sanagustín Fons M., Moseñe Fierro A., Gómez y Patiño M. (2011): Rural tourism: A sustainable alternative, *Journal Applied Energy*, No 88, pp. 551-557.
- Schejbal C. (2011): Possibilities of using of abandoned mining sites in tourism, *Acta Geoturistica*, Vol. 2, No 2, pp. 17-25.
- Streimikiene D., Bilan, Y. (2015): Review of Rural Tourism Development Theories, *Transformations in Business & Economics*, Vol. 14, No 2 (35), pp.21-34.

Weiss R., Labant S., Zuzik J., Mixtaj L. (2013): Application of GNSS and GIS in mining tourism. *Acta Montanistica Slovaca*, Vol. 18, No 4, pp. 234-238.

<https://www.google.rs/search?q=Wieliczka+salt+mine&espv>

<http://www.muzej-idrija-cerkno.si/index.php>

<http://www.politika.rs/rubrike/Srbija/Bivsi-rudnici-novi-turisticki-centri.sr.html>

Planning: an Integrated and Sustainable Development Approach, Van Nostrand Reinhold, New York

Scientific review paper

Received: 14. 11. 2016.

Accepted: 17. 1. 2017. (pp. 101-110)

UDC 338.48-6:7/8

MINING TOURISM AND FUNCTION OF NEW CONCEPT OF CULTURAL CHANGE*

Mladen Maksimović, PhD¹, Snežana Urošević, PhD²

ABSTRACT

The paper deals with abandoned mining sites that lately are gaining in importance as a tourist destination, because today, more attention is paid to the development of mining tourism, which is consisted as one of the important components of the development of not only tourism, but also of the integrated and sustainable development of the region as a whole. The revitalization and transformation of old mines into cultural and tourism centres, the ecologically healthy environment or industrial and cultural heritage that tourists would like to visit and where they would like to stay has a great importance for both the development of tourist destinations and the development of local communities. The aim of this paper is to point to the possibility of the development of the mining tourism on Stara Planina mountain, a tourist destination that is located in eastern Serbia on the border with Bulgaria, on whose slopes, at the east of the village Kalna, in the zone of beech forests, there is a mineral field "Janja" in which at the end of the fifties was conducted uranium mining from three mines.

KEY WORDS

SUSTAINABLE DEVELOPMENT, MINERAL FIELD, LOCAL DEVELOPMENT, MINING TOURISM, REVITALIZATION, CHANGES

* This paper presents remodelled and changed version of the original paper entitled "The Mining Heritage in the Development Function Mining Tourism on Old Mountain", published in the Proceedings of 6th International Symposium on Natural Resources Management, Faculty of management Zaječar, 2016, pp. 328-333.

¹ Research Associate, Faculty of Management, mladjan21@yahoo.com

² Associate Professor, Technical Faculty Bor, University of Belgrade, surosevic@tf.bor.ac.rs